

Наталія Рунова,
кандидат юридичних наук,
приватний нотаріус
Київського нотаріального округу

УДК 342.9

Об'єкт правовідносин державної служби

Питання об'єктів правовідносин державної служби є актуальним не тільки через розвиток і втілення в національному законодавстві концепції публічно-правового регулювання державно-службових відносин, а й через відсутність єдиної позиції щодо обсягу цієї категорії в теорії держави та права в цілому.

Тематики об'єкта правовідносин державної служби якоюсь мірою стосувалися наукові праці різних учених, з-поміж яких – С. С. Алексєєв, Р. В. Комар, Б. М. Ринажевський, І. А. Сердюк, В. П. Хропапук, О. В. Юриста та ін. Та навіть беручи до уваги внесок зазначених науковців у досліджувану нами проблематику, вона потребує більш ґрунтовного наукового аналізу.

Метою статті є визначення об'єкта державно-службових відносин. Задля досягнення цієї мети необхідним убачається аналіз позицій науковців щодо трактування категорії «об'єкт правовідносин», визна-

чення відповідного поняття стосовно правовідносин у сфері державної служби.

Під об'єктами правовідносин у теорії держави та права зазвичай розуміють те, з приводу чого суб'єкти вступають у зв'язки з метою задоволення певних своїх інтересів і потреб [1, с. 193]. При цьому досить розповсюдженою є позиція трактування об'єкту правовідносин як певних благ.

Як визначає О. Ф. Скакун, об'єкти правовідносин – це матеріальні й нематеріальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини, здійснюють свої суб'єктивні юридичні права і суб'єктивні юридичні обов'язки [2, с. 396]. М. С. Кельман та О. Г. Мурашин об'єктами правових відносин називають матеріальні, духовні та інші соціальні блага, з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини і здійснюють свої суб'єктивні права та юридичні обов'язки [3, с. 127]. Об'єкти правових відносин – матеріальні та нематеріальні блага,

з приводу яких суб'єкти вступають у правовідносини, здійснюють суб'єктивні права та юридичні обов'язки, вважає Л. В. Авраменко. На його думку, розрізняють такі види об'єктів правових відносин: 1) предмети матеріального світу (речі (засоби виробництва та споживання)), цінності (гроші, цінні папери), майно (будівлі, земля); 2) послуги виробничого та невиробничого характеру (договір перевезення, постачання); 3) продукти духовної та інтелектуальної творчості (літературні, художні твори); 4) особисті немайнові блага (життя, честь, гідність) [4, с. 238].

Водночас, на наш погляд, зведення змісту категорії «об'єкт правовідносин, зокрема і державно-службових, до поняття «благо» не є доцільним, оскільки безпідставно звукує зміст досліджуваної категорії, що особливо важливо в аналізі правовідносин державної служби, де специфіка об'єкта проявляється у виникненні зв'язків не з приводу певних благ, а з приводу поведінки їхніх суб'єктів. За визначенням А. П. Коренева, відмінність державної служби – інших видів діяльності – виробництва матеріальних благ, підприємництва, створення духовних цінностей, ведення домашнього господарства та ін. – у тому, що предметом праці службовця є інформація. Службовці впливають на поведінку людей. Безпосередньо матеріальних цінностей вони не створюють, але забезпечують належні умови для їх виробництва» [5, с. 111].

На перший погляд, повне трактування категорії «об'єкт правовідносин» наводить Л. І. Дудін, який вирізняє серед об'єктів правовідносин: 1) речі (матеріальні блага), тобто предмети, що мають просторові межі; 2) продукти духовної творчості (результати авторської, винахідницької та раціоналізаторської діяльності); 3) особисті нематеріальні блага (ім'я, честь, гідність); 4) дії (утримання від дій) суб'єк-

тів правовідносин; 5) результати дій суб'єктів правовідносин [6, с. 76]. Як бачимо, поняттям «об'єкт правовідносин» охоплюється поведінка, дії (утримання від дій) суб'єктів правовідносин. Більш узагальнено, але в цілому аналогічне визначення об'єкта правовідносин пропонує А. Б. Венгеров, зазначаючи, що цією категорією охоплюються не тільки різні блага, що їх прагнуть отримати уповноважені суб'єкти, а й стани, яких вони прагнуть досягти, і поведінка, якої вони очікують від зобов'язаних суб'єктів [7, с. 471].

І. А. Сердюк вважає таке трактування (що охоплює поведінку учасників) більш доцільним, аніж надання визначення об'єкта правовідносин через матеріальні та нематеріальні блага, яке не враховує специфіки охоронних правовідносин. Водночас науковець пропонує визначати об'єкт правовідносин як «явища матеріального чи нематеріального характеру, з приводу якого та заради досягнення чого суб'єкти вступають у правовідносини, наділяючись взаємними юридичними правами та юридичними обов'язками». Такий підхід до розуміння об'єкта правовідносин, на думку науковця, дозволяє врахувати як подвійне змістове розуміння досліджуваного поняття, так і всі аспекти можливого розвитку правовідносин: момент їх виникнення у запропонованій дефініції визначається словосполученням «з приводу якого», а час зміни і припинення – словосполученням «заради досягнення чого». При цьому необхідно дещо обмежити філософську категорію, словесним символом якої є явище, уточнює І. А. Сердюк, натомість збагативши її зміст такою суттєвою ознакою, як відсутність достатньо високого рівня свідомості, який притаманний людині як суб'єкту права і учаснику правовідносин [8, с. 21].

Нібито виважені міркування мають одне заперечення. Філософське розуміння об'єкта, яке, на наш погляд,

повинно бути основою визначення поняття, незважаючи на існування, як нам видається, недостатньо обгрунтованої позиції щодо спеціально-юридичного розуміння відповідного поняття, коли термін «об'єкт» у співвідношенні з поняттям правовідносин пропонується замінити іншим, тому що в цьому випадку має місце лише термінологічна схожість, а поняттю об'єкта правовідносин притаманний особливий, спеціально-юридичний зміст [9, с. 154–155]. Як визначають М. С. Кельман та О. Г. Мурашин, «з філософської точки зору під об'єктом розуміється те, що протистоїть суб'єкту, на що спрямована пізнавальна чи інша діяльність людини. Це найширше (абстрактне) визначення об'єкта. Об'єкт і суб'єкт – парні категорії. В практичному житті термін «об'єкт» співвідноситься не тільки з людиною як розумною істотою, а й будь-яким іншим фрагментом діяльності (предметом, процесом, поведінкою). У загальних взаємозв'язках суб'єкт може стати об'єктом, і навпаки – об'єкт суб'єктом. Ось чому в цьому розумінні у правовій науці ведуть мову щодо об'єктів і суб'єктів права, правопорушень, правовідносин, відповідальності, тлумачення і застосування законів, покарань тощо. В усіх цих випадках поняття об'єкта і суб'єкта не має цілком філософського змісту, а служить в основному лише операційним цілям» [3, с. 127].

З цього приводу А. П. Дудін визначає, що «загальнофілософська категорія «об'єкт» становить той фундамент, ту наукову основу, відштовхуючись від якої, як від єдиного вихідного начала, можна йти далі, вирішувати, зокрема, проблему об'єкта правовідносин. Користуючись категорією «об'єкт» як доказаним, як сходинкою до пізнання конкретного, і міцно дотримуючись цієї принципової основи, можна йти далі, до з'ясування специфіки об'єкта правових відносин» [6, с. 14]. Підтримаємо В. Комара,

який вказує, що визначення поняття об'єкта правовідносин як блага, явища, речі, інтересу або потреби відбувається за формулою: об'єкт правовідносин – це все те, з приводу чого суб'єкти прав вступають у правовідносини. Водночас, визначаючи поняття об'єкта правовідносин, слід виходити з філософського розуміння поняття. Адже «філософія є тією базовою наукою, без вивчення і врахування фундаментальних положень якої неможливо є побудова логічного понятійного апарату будь-якої науки, зокрема й теорії держави та права. Саме філософське розуміння поняття об'єкта як категорії, що протиставляється суб'єкту у вигляді спрямування дії останнього на неї, повинно бути покладене в основу визначення і конкретизоване з урахуванням особливостей сфери застосування, в нашому випадку у юриспруденції. Конкретизація повинна відбуватися через обмеження кола суб'єктів, що здійснюють вплив на об'єкт, правовими відносинами. Як бачимо, поняття об'єкта правовідносин співвідноситься, насамперед, із суб'єктом правовідносин, а не з правовідносинами в цілому» [10, с. 210]. Як справедливо вважає О. В. Юриста виходячи з правильного філософського розуміння співвідношення суб'єкта і об'єкта, останній завжди повинен розглядатись у взаємодії з суб'єктом правовідносин. Способи ж вирішення цієї проблеми, котрі ігнорують загальнофілософське розуміння і співвідношення вказаних категорій, є неправильними і, як наслідок, тягнуть суперечності, які неможливо вирішити: або об'єкт розглядається не у співвідношенні з суб'єктом, а у співвідношенні з правовідносинами в цілому, або ототожнюється з суб'єктом, або взагалі заперечується як такий [11, с. 5].

Повертаючись до суті категорії «об'єкт правовідносин», приділімо особливу увагу позиції О. С. Йоффе, який взагалі не вважає певні речі об'єктами

правових відносин і доходить висновку, що лише поведінка людей є єдиним об'єктом правовідносин, оскільки «з усіх явищ зовнішнього світу тільки людська поведінка здатна до реагування на вплив, який чиниться суб'єктивним правом і правовим обов'язком. Ні речі, ні так звані особисті нематеріальні блага не здатні до такого реагування, отже, ні речі, ні особисті нематеріальні блага не є об'єктами прав». Науковець пояснює, що під юридичним кутом зору в усяких правовідносинах на перший план виступають дії. Оскільки ж об'єктом права визнається не те, що задовольняється в результаті його здійснення, а те, на що право спрямовується або на що воно здійснює вплив, то незалежно від ролі та значення речей в кожних конкретних правовідносинах, його об'єктом завжди є лише поведінка його учасників, лише дії зобов'язаних осіб [12, с. 129]. Таке трактування змісту категорії «об'єкт правовідносин» враховує формулу: об'єкт правовідносин протиставляється суб'єкту у вигляді спрямування дії останнього на нього, що означає філософську основу визначення поняття. А так звана моністична концепція об'єкта правовідносин (поведінка суб'єктів) піддається критиці, оскільки «об'єкти правовідносин настільки різноманітні, наскільки різноманітні правовідносини, що регулюються правом» [13, с. 502], хоч і можуть бути зведені в групи, що об'єднують в основному однорідні за зовнішніми властивостями об'єкти правових відносин [14, с. 77–78]. Водночас, на наш погляд, саме моністична теорія об'єкта правовідносин базується на філософському визначенні категорії об'єкта (під об'єктом слід розуміти не те, з приводу чого це явище існує, а те, на що це явище впливає або може направити вплив, що відповідає загальному філософському розумінню об'єкта, який у філософії діалектичного матеріалізму визначається як зовнішній, такий, що проти-

стоїть суб'єктові, предмет, на який спрямовує свідомість і діяльність суб'єкт [12, с. 120]), а отже, заслуговує на увагу і підтримку.

Описана позиція не менш популярна серед представників як науки теорії держави та права, так і інших дисциплін. Наприклад, В. М. Хропанюк об'єктом правовідносин визначає фактичну поведінку їхніх учасників. Речі ж, предмети матеріального світу, вважає науковець, вивчають філософія, соціологія, економічна наука, виробнича практика. Теорія права вирізняє лише юридичну властивість речей, які перебувають у сфері інтересів суб'єктів правовідносин [15, с. 314–315]. Або ж об'єктом службово-військових відносин Б. М. Ринажевський визначає поведінку їхніх учасників (дії чи утримання від дії), пов'язану із захистом Вітчизни від зовнішніх і внутрішніх загроз [16, с. 373].

Підтримуючи описану концепцію розуміння об'єкта правовідносин, зауважмо, що в такому разі матеріальні блага можуть виступати предметами правовідносин, що цілком вписується в концепцію розмежування об'єкта і предмета правовідносин, з яких лише перший входить до елементів складу правових відносин. Як наголошує М. Г. Александров, не слід змішувати об'єкт правового регулювання, впливу (ним є лише вольове поведіння людей) із предметом прав та обов'язків суб'єктів відносин (ним є річ, матеріальна цінність, з якою нерозривно пов'язана поведінка учасників відносини). Водночас цілком не можемо погодитися з науковцем, що поняття об'єкта правовідносин не слід ототожнювати з поняттям об'єкта правового регулювання, яким завжди є поведінка людей. На відміну від останнього, об'єкт правових відносин – це зовнішній конкретний предмет поведінки людей, з приводу якого виникають правовідносини [17, с. 116–118]. Зокрема, сумнівним на наш погляд є останнє твердження, де об'єкт право-

відносин розкривається через їхній предмет. Аналогічне визначення надає Г. І. Петров, який під об'єктом правовідносин пропонує розуміти предмет суб'єктивних прав та обов'язків його учасників, при цьому уточнюючи, що поняття об'єкта правових відносин слід трактувати як предмет, з приводу якого виникають правові відносини, з яким державна воля, виражена в нормі права, пов'язує правочинності та юридичні обов'язки суб'єктів права [14, с. 77–78]. Або ж А. П. Дудін, за визначенням якого об'єкт правовідносин – це предмет, на який спрямована діяльність суб'єктів правовідносин, здійснювана в процесі реалізації ними своїх юридичних прав та обов'язків [6, с. 68].

Вважаємо, що об'єкт і предмет правовідносин розбіжні за змістом категорії. Об'єкт правовідносин протиставляється суб'єкту таких у вигляді спрямування дії останнього на нього (поведінка). Предмет правовідносин – це той матеріальний носій, що на зміну його властивостей, його вилучення, здобуття, використання, передавання тощо може спрямовуватися поведінка суб'єктів. Використовуючи дієслово «може», ми підкреслюємо можливість існування безпредметних правовідносин, коли суб'єкти взаємодіють лише задля змін поведінки (об'єкт правовідносин), що є обов'язковим елементом складу.

Конкретизуючи наведені міркування стосовно об'єкта державно-службових правовідносин, можемо визначити, що таким є поведінка

суб'єктів правовідносин державної служби. При цьому, як зазначає Г. І. Петров, конкретний об'єкт кожних адміністративно-правових відносин залежить від складу його суб'єктів і від конкретного змісту їхньої адміністративної правосуб'єктності [14, с. 79]. Зокрема, стосовно державно-службових відносин, якщо брати суб'єктно-об'єктну характеристику правовідносин державної служби в широкому розумінні, об'єктом таких правовідносин виступають зв'язки з приводу організації та здійснення служби, де-факто являючи поведінку суб'єктів, що здійснюють завдання та функції держави, та поведінку суб'єктів, що на них спрямована така реалізація.

Якщо піддати аналізу деталізовані зв'язки суб'єктів, то:

1) об'єктом правовідносин, учасниками яких є держава (в особі органів) та службовці, є поведінка службовців у рамках соціальних зв'язків із приводу організації служби;

2) об'єктом правовідносин, учасниками яких є службовці та суб'єкти, що на них спрямована реалізація завдань і функцій держави, є поведінка останніх у рамках соціальних зв'язків у процесі практичного здійснення державної служби;

3) об'єктом правовідносин, учасниками яких є службовці та суб'єкти, що ініціювали реалізацію завдань і функцій держави, є поведінка службовців у рамках соціальних зв'язків у процесі практичного здійснення державної служби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Загальна теорія держави і права* : [навч. посіб.] / [А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков, В. П. Пастухов, О. Д. Тихомиров та ін.]; за ред. В. В. Копейчикова. – Стер. вид. – К. : Юрінком Інтер, 2000. – 320 с.
2. *Скаун О. Ф.* Теория государства и права : [учебник] / О. Ф. Скаун. – Харьков : Консул, 2000. – 704 с.

3. *Кельман М. С.* Загальна теорія права (з схемами, кроссвордами, тестами) : [підручник] / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин. – К. : Кондор, 2002. – 353 с.
4. *Авраменко Л. В.* Теорія держави та права : [навчальний посібник] / Л. В. Авраменко // Х. : Видавець СПД ФО Вапнярчук Н. М. – 2004. – 288 с.
5. *Административное право России* : [учебник]. – Ч. 1: Государственное управление и административное право / Под ред. А. П. Коренева. – М. : Московская академия МВД России; Щит, 2002. – 306 с.
6. *Дудин Л. И.* Объект правоотношения: (Вопросы теории) / Л. И. Дудин. – Саратов : Изд-во Саратов ун-та, 1980. – 128 с.
7. *Теория государства и права* : [учебник для юрид. вузов] / А. Б. Венгеров. – 4-е изд., стер. – М. : Омега-Л, 2007. – 608 с.: табл. (Высшее юридическое образование).
8. *Сердюк І. А.* Методологічний аналіз сучасних інтерпретацій поняття «об'єкт правовідносин» / І. А. Сердюк // Актуальні проблеми цивільного і господарського права, № 4 (11), 2008. – С. 13–22.
9. *Алексеев С. С.* Общая теория права: В 2 т. / С. С. Алексеев. – М. : Юрид. лит., 1982. – Т. 2. – 360 с.
10. *Комар Р. В.* Объект правоотношений надзора и контроля за соблюдением законодательства о работе Украины / Р. В. Комар // Актуальные проблемы права: теория и практика : Сборник научных трудов. – № 17. – Луганск, 2010. – С. 202–212.
11. *Юриста О. В.* Історико-правовий аналіз досліджень об'єкта правового відношення / О. В. Юриста // матеріали III звітної наук.-практ. конф. проф.-викл. складу Крим. ф-ту Нац. ун-ту внутр. справ: У 2 ч. – Сімферополь : Доля, 2001. – Ч. 2 – 188 с.
12. *Иоффе О. С.* Избранные труды: В 4 т. – Т. I: Правоотношение по советскому гражданскому праву. Ответственность по советскому гражданскому праву / О. С. Иоффе. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2003. – 574 с.
13. *Теорія держави і права.* Академічний курс : [підручник] / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. – Київ : Юрінком Інтер. – 2006. – 688 с.
14. *Петров Г. И.* Сущность советского административного права / Отв. ред.: О. С. Иоффе. – Л. : Изд-во Ленингр. ун-та. – 1959. – 184 с.
15. *Хропанюк В. П.* Теория государства и права : [учеб. пособие для вузов] / В. П. Хропанюк // Под ред. проф. В. Г. Стрекозова – М., 2001. – 377 с.
16. *Ринажевський Б. М.* Військово-службові відносини в діяльності Служби правопорядку / Б. М. Ринажевський // Форум права. – 2010. – № 3. – С. 371–379 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2010-3/10rbmdcp.pdf>
17. *Александров Н. Г.* Законность и правоотношения в советском обществе / Н. Г. Александров. – М. : Госюриздат, 1955. – 176 с.

Рунова Н. О. Об'єкт правовідносин державної служби

У статті здійснено аналіз позицій науковців щодо трактування категорії «об'єкт правовідносин» та сформовано визначення відповідного поняття стосовно правовідносин у сфері державної служби як державно-службових із публічною правовою природою.

Ключові слова: державна служба, об'єкт правовідносин, державно-службові правовідносини, поведінка суб'єктів правовідносин, моністична теорія об'єкта правовідносин.

Рунова Н. О. Объект правоотношений государственной службы

В статье осуществлен анализ позиций ученых относительно трактовки категории «объект правоотношения» и сформировано определение соответствующего понятия относительно правоотношений в сфере государственной службы как государственно-служебных с публичной правовой природой.

Ключевые слова: государственная служба, объект правоотношения, государственно-служебные правоотношения, поведение субъектов правоотношений, монистическая теория объекта правоотношения.

Runova N. Object of public service relationships

The article analyzed scholars positions on the interpretation of the category «object of relationships» and formed the definition of the relevant concepts concerning the relationship of the public service as a official with a public legal nature.

Key words: public service, legal entity, public-service relationship, the behavior of the legal relationship subjects, monistic theory of object relationship.